

Боровик А. В.,*кандидат юридичних наук,
член-кореспондент Академії економічних наук України,
доцент кафедри кримінального права і правосуддя
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янука*

ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАНЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРУПЦІЙНІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ЗАПОБІГАННЯ ЇМ ЗА КОРДОНОМ

Анотація. У статті визначено стан наукового дослідження питань кримінальної відповідальності й запобігання корупційним кримінальним правопорушенням за кордоном (зокрема, в порівняльно-правовому аспекті) задля створення загального уявлення про зміст і напрями наукових розробок іноземними фахівцями щодо цього та оцінювання можливостей використання в Україні проаналізованого позитивного зарубіжного досвіду. Встановлено, що засадничі принципи щодо питань кримінальної відповідальності й запобігання корупційним кримінальним правопорушенням були сформульовані в працях видатних зарубіжних мислителів, філософів, економістів та правників минулих століть, де центральне місце відводилося питанням непорушності та захисту власності як свободи та права людини. У подальшому активізація досліджень з антикорупційної тематики спостерігається на початку ХХ ст., де акценти робилися насамперед на природі політичної корупції. Розвиток наукових пошуків щодо проблем протидії корупційним проявам та запобігання їм продовжувався у 50–70-х рр. ХХ ст., коли було здійснено моральне та екзистенціальне оцінювання корупційних проявів, створено модель суспільного впливу на корупцію, прогнозовано її небезпечні наслідки. У 90-х рр. ХХ ст. у працях вчених найбільше поширення отримують економічні інтерпретації корупційних проявів.

У сучасній юридичній літературі провідних демократичних держав світу з проблематики кримінальної відповідальності та запобігання корупційним кримінальним правопорушенням відсутні ґрунтовні наукові розробки в цьому напрямі. Їх формат насамперед репрезентований відповідними аналітичними оглядами або звітами щодо стану запобігання та протидії корупції у світових масштабах (наприклад, “Global Legal Insights”). Водночас існує чимало базових англомовних праць з антикорупційної проблематики. У пострадянських країнах і державах – учасниках СНД найбільш активно питання кримінальної відповідальності та запобігання корупційним кримінальним правопорушенням, а також протидії корупції розроблялися вченими з Російської Федерації, а також Республіки Білорусь, Киргизької Республіки, Республіки Таджикистан. На підставі вивчення позитивного зарубіжного досвіду виділено напрями, які будуть актуальні для України. Водночас зазначено про негативні характеристики, що наявні у працях іноземних науковців.

Ключові слова: корупція, корупційні злочини, корупційні кримінальні правопорушення, кримінальна відповідальність, запобігання, порівняльно-правове дослідження, зарубіжні країни, стан наукової розробки.

Постановка проблеми. Для України проблема кримінальної відповідальності за корупційні злочини (корупційні кримінальні правопорушення) та запобігання їм вже давно стала однією з першочергових та актуальних, що є очевидним хоча б з невітшного рейтингу корупції в нашій державі (зокрема, за даними “Transparency International”, у 2018 році Україна набрала 32 бали зі ста можливих і посіла 122 місце за підсумками 2018 року, розділивши його з Малі, Малаві та Ліберією) [1], цілого пакета ухвалених антикорупційних законів і програм, що не вражають своєю ефективністю, створеної чималої кількості антикорупційних органів і навіть Вищого антикорупційного суду. За таких умов у порівняльно-правовому аспекті важливим завданням, на нашу думку, є звернення до позитивного зарубіжного досвіду з питань протидії корупції та запобігання їй.

Слід зазначити, що, по-перше, останніми роками динаміка розвитку кримінального законодавства у світі характеризується більшим проявом криміналізації (наприклад, створення спеціальних складів злочинів або пеналізація діянь, що розглядаються як особливо соціально значущі), при цьому особливо відчутні такі тенденції в контексті корупційних злочинів; по-друге, для законодавців пріоритетним стає використання всіх засобів і методів посилення репресивності кримінально-правових заходів щодо діянь, визнаних особливо соціально значущими, зокрема корупційних злочинів (ці заходи виражаються в підвищенні розміру санкцій, посиленні підстав для умовного засудження та умовно-дostroкового звільнення, збільшенні строків для застосування погашення або зняття судимості тощо) [2, с. 19–49]. Отже, з'ясування та уточнення важливих кримінально-правових і кримінологічних особливостей щодо корупційних кримінальних правопорушень є важливим напрямом у науково-прикладному аспекті.

Звернення до змісту юридичної літератури в іноземних державах дає змогу зробити висновок про те, що дослідженням як загальних питань корупції, так і питань кримінальної відповідальності й запобігання корупційним діянням займалася значна кількість зарубіжних учених-криміналістів у різні історичні періоди. Сучасні розробки питань протидії та запобігання корупційним кримінальним правопорушенням, зокрема в порівняльно-правовому аспекті, здійснювали Л. Шеллі, Д. Кампос, Р. Берк, Дж. Моран, А. Грайкар, В. Пенг, Т. Сорейда, С.С. Стефанишин, К.О. Краснова, Т.М. Сулейманов, Ю.М. Румянцева, Л.Н. Смірнова, І.С. Власова та інші науковці. У країнах близького зарубіжжя активні «антикорупційні»

дослідження забезпечували насамперед науковці з країн СНД, а в країнах далекого зарубіжжя – переважно американські та західноєвропейські вчені. Проте в працях згаданих та інших дослідників не було створено універсальної концепції кримінальної відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення та запобігання їм. Напевно, це не є можливим за сучасних умов через різноманітні фактори правового, релігійного, соціально-економічного, культурного та іншого характеру. Звідси випливає потреба розуміння хоча б загальної картини щодо стану наукової розробки окреслених вище питань за кордоном задля її об'єктивного аналізу. Ситуація ускладнюється тим, що 96,0% опитаних нами респондентів (працівників правоохоронних органів, експертів тощо) зовсім не обізнані щодо змісту досліджень питань кримінальної відповідальності й запобігання корупційним кримінальним правопорушенням за кордоном (ймовірно, що й решта 4% респондентів, на наш погляд, також важко собі уявляють її сутність).

Мета статті полягає у визначенні стану дослідження питань кримінальної відповідальності й запобігання корупційним кримінальним правопорушенням за кордоном (зокрема, в порівняльно-правовому аспекті) задля створення загального уявлення про зміст і напрями наукових розробок іноземними фахівцями щодо цього та оцінювання можливостей використання в Україні проаналізованого позитивного зарубіжного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якщо звернутися до історичних даних, то стає очевидним той факт, що у працях видатних зарубіжних мислителів, філософів, економістів та правників (Аристотеля, Платона, Цицерона, Юстиніана, Дж. Локка, Г. Гегеля, І. Канта, К. Маркса, Ф. Енгельса та інших дослідників), присвячених антикорупційній тематиці, центральне місце відводилося питанням непорушності та захисту власності як свободи та права людини. Ймовірно, що один із перших суттєвих акцентів на проблемах корупції в політичній площині був зроблений у 1904 р. Дж.Г. Фордом (у своїй публікації цей автор, порівнюючи ситуацію у Великій Британії із ситуацією у США, наголосив на питаннях політичної корупції, яка найбільш показово виявляється під час соціальних трансформацій, коли нові еліти стикаються з не прийнятними для них практиками) [3]. Пізніше Р. Брукс у статті «Природа політичної корупції» (1909 р.) [4] та монографії «Корупція в американській політиці та житті» (2010 р.) підняв пласт проблем щодо підкупу посадовців в органах державної влади США [5]. При цьому монографія Р. Брукса отримала численні позитивні відгуки в науковому світі, що є очевидним зі змісту публікацій протягом 1911–1912 рр., авторами яких були Ч. Хайенс, Ч. Джонс, Р. Мічелс та Дж. Тіфтс. Далі, не беручи до уваги окремі дослідження з питань нелегального бізнесу та хабарництва у владних структурах США, бачимо, що протягом декількох десятиліть, а саме з 1912 до 1949 рр., не виходить жодної статті, яка б індексувалася в ISI «Web of Science». Притому, що загалом з теми корупції по соціальних базах даних «Web of Science» було знайдено 5 779 публікацій станом на 12 листопада 2011 р. [6].

Окремі спроби наукових пошуків щодо розв'язання питань корупції були здійснені на початку 50-х рр. XX ст. у зв'язку з публікацією монографії Г. Вілсона «Конгрес: корупція та компроміс» (1951 р.) [7]. Лише у 70-х рр. XX ст. тема корупції знову набула своєї актуальності, активно потрапивши до публічних

та академічних дискурсів. У цей період спостерігається поступова трансформація досліджень зі сфери політичної теорії, державного та муніципального права у сферу економічної інтерпретації корупційних феноменів. Звернення до економічного підходу в аналізі корупції свого часу дали поштовх дослідженням Дж.С. Найя (1967 р.) та С. Роуз-Аккерман (1975–1978 рр.), завдяки яким зріс науковий інтерес до самого феномена корупції та були застосовані її моральні й екзистенціальні оцінки, сформовані моделі деструктивного впливу на неї з боку суспільства, прогнозовані наслідки корупційних ризиків. У 90-х рр. XX ст. економічні інтерпретації корупційних проявів остаточно отримують найбільше поширення серед наукових досліджень, при цьому активно обговорюються питання, пов'язані з крос-національними розробками причин корупції (Д. Трайсман), зв'язками корупції з тіньовою економікою (Ф. Шнайдер, Д. Енст) та оподаткуванням доходів, зокрема у зв'язку з міжнародними інвестиціями (С. Вай).

Аналіз сучасної юридичної літератури в провідних демократичних іноземних державах світу (наприклад, ФРН, Франції, Італії, Великій Британії, Канаді, США, Японії) з проблематики кримінальної відповідальності та запобігання корупційним кримінальним правопорушенням у контексті порівняльного пізнання дає змогу дійти висновку про відсутність ґрунтовних наукових розробок у цьому напрямі. Головна причина такої ситуації, на нашу думку, полягає в тому, що окреслені держави зазвичай (за даними організації «Transparency International») очолюють рейтинг найменш корумпованих країн світу, впевнено формуючи сучасну світову політику (йдеться про функціонування «G7»), маючи високі економічні та соціальні показники, отже, вони вважають себе прикладом («взірцем») для наслідування позитивного антикорупційного досвіду, який повинен вивчатися й використовуватися іншими країнами, де ситуація з протидією корупції поки що не досягла значних успіхів, та який охоче передають через різноманітні урядові та неурядові програми, проекти, плани та заходи. Фактично порівняльно-правові дослідження у цих країнах зводяться до укладення відповідних аналітичних оглядів або звітів щодо стану запобігання та протидії корупції у світових масштабах, які є корисними передусім для правоохоронців, адвокатів, представників державних і недержавних антикорупційних організацій та установ. Наприклад, у цьому напрямі типовим прикладом є щорічні аналітичні огляди відомого британського видання «Global Legal Insights» [8], де в друкованій та електронній формах представлені дослідження експертів щодо тенденцій антикорупційної політики різних держав світу.

У зарубіжній юридичній літературі сьогодні також існує чимало базових англійських праць з проблем протидії корупції, а також кримінальної відповідальності та запобігання корупційним кримінальним правопорушенням, при цьому найбільш цікавими в науковому аспекті, на нашу думку, є такі:

1) Л. Шеллі «Організована злочинність і корупція в Грузії» (2007 р.), де констатовано, що ендемічна злочинність і корупція завдавали руйнівного впливу на уряд і повсякденне життя в Грузії, що викликало широке поширення невдоволення населення, яке завершилося Революцією троянд у 2003 р., однак після цього проблеми злочинності та корупції є одними з центральних у політичному, економічному та соціальному житті в найближчі роки цієї держави [9];

2) Р. Берк «Дослідницький підхід до корупції в організаціях (нові горизонти в управлінні)» (2009 р.), де констатовано, що корупція є всесвітньою проблемою та зростатиме через поточну економічну кризу, при цьому особлива увага має приділятися аналізу таких причин корупції, як індивідуальний рівень морального розвитку, моральне розмежування, жадібність, рутинізація та організаційні фактори (конфлікти інтересів, системи винагород та організаційні культурні цінності); шляхами зниження рівня корупції є освіта та навчання, її викриття, збільшення організаційного контролю, розвиток етичної культури [10];

3) А. Грайкар та Т. Пренцлер «Розуміння і запобігання корупції» (2013 р.), яка присвячена питанням впливу на корупцію в державному і приватному секторах, висвітленню характеру та розмірів проблем корупції в різних країнах світу, а також виробленню практичної стратегії запобігання корупції, що сприяє економічному зростанню та розвитку держав [11];

4) В. Пенг «Китайська мафія: організована злочинність, корупція та позаправовий захист» (2015 р.), в якій на базі використання індивідуальних інтерв'ю та обговорення у фокус-групах розкривається зміст організованої злочинності та корупції в китайському контексті [12];

5) навчальний посібник РЄ «Основні антикорупційні поняття» (2015 р.), де розглянуті питання, присвячені, зокрема, криміналізації корупційних проявів, елементам кримінальних правопорушень, імунітету як перешкоди кримінального переслідування, кримінально-правовим аспектам спонсорства [13];

6) Т. Сорейда «Корупція та кримінальне правосуддя: подолання економічних та правових перспектив» (2016 р.), де досліджуються питання ефективності кримінального права в процесі пошуку практичних рішень фундаментальних викликів у сфері корупції та кримінальної юстиції, а також виробляються оптимальні заходи кримінального законодавства щодо корупції з акцентом на фундаментальну роль системи кримінального правосуддя у боротьбі з корупцією та впливу на інші механізми в суспільстві (зокрема, наголошується на тому, що ефективність кримінального права зумовлюється застосуванням економічних підходів та недопущенням «фасадної стратегії», яка може сприяти корупції) [14].

Крім названих учених, вагомими порівняльно-правовими науковими дослідженнями у галузі кримінального права проводили такі зарубіжні науковці, як Д. Дж. Бейкер, К. Галлант, М. Д. Даббера, Р. Краер, Д. Робінсон, Е. Уілмхерст, Х. Фріман, Т. Хьорнле, які у своїх працях розкривали питання міжнародного кримінального права, порівняльного кримінального права та законодавства про права людини, розробляли вчення про криміналізацію та декриміналізацію діянь, що дало змогу зрозуміти основи фундацій кримінального права та центральних доктрин різних країн.

У пострадянських країнах і державах – учасниках СНД найбільш активно питання кримінальної відповідальності та запобігання корупційним кримінальним правопорушенням, а також протидії корупції розроблялися вченими з РФ. Проте такі наукові розробки помітно не вплинули на стан корупції в Росії, оскільки ця держава залишається найбільш корумпованою в Європі та в переліку зі 180 країн світу посідає 138 місце (зокрема, у 2018 р. бал РФ в Індексі сприйняття корупції дорівнював лише 28) [15]. Як зазначає російський науковець Л. К. Савюк, корупція в Росії стала нормою (зі знаком мінус),

а традиція ставити особисті стосунки та зобов'язання вище закону й правил пронизує буквально все російське суспільство (при цьому в новітній час в Росії з проблем протидії корупції в різних жанрах написано стільки, скільки, мабуть, не писалося за всі попередні періоди, зокрема захищено понад 150 дисертацій різного рівня) [16].

Наприклад, в умовах сьогодення в російському кримінальному праві та кримінології активно розробляються питання щодо:

- розвитку законодавства про корупційні (посадові, службові) злочини (зокрема, Л. М. Одинцова, 2013 р.), стану та перспектив такої відповідальності, системи злочинів корупційного спрямування (зокрема, А. В. Онуфрієнко, 2015 р.), а також відповідальності за корупцію (зокрема, А. Ю. Яковлев, 2018), протидії їй (зокрема, Т. Я. Хабрієва, 2017 р.) та корупційним правопорушенням загалом (зокрема, Р. А. Сабітов, 2018 р.);

- протидії корупційним злочинам на федеральному й регіональному рівнях, де розкриваються правові основи та форми реалізації сучасної антикорупційної політики, розглядається міжнародний і зарубіжний досвід боротьби з корупцією, аналізується та узагальнюється практика застосування кримінально-правових норм про відповідальність за корупційні злочини (зокрема, О. О. Адоєвська, 2013 р.);

- посадових осіб, які вчиняють злочини проти здійснення державних функцій (зокрема, В. М. Борков, 2013 р.), або спеціальних суб'єктів злочинів корупційного спрямування (А. М. Багмета, 2018 р.);

- розроблення комплексу пропозицій теоретичного й практичного характеру, реалізація яких дасть змогу підвищити ефективність боротьби з хабарництвом як найбільш небезпечним корупційним злочином (зокрема, М. О. Підгрушний, 2014 р.);

- запобігання корупційним злочинам у сфері виборів (зокрема, Ю. М. Климова, 2013 р.) або попередження корупційної злочинності під час організації та проведення професійних спортивних змагань (зокрема, А. С. Іванов, 2017 р.);

- дослідження комерційного підкупу як однієї з форм корупції в приватному секторі (зокрема, С. Д. Красноусов, 2013 р.) або кваліфікації злочинів, пов'язаних із підкупом (зокрема, В. В. Бичков, 2014 р.), або кримінально-правової характеристики зловживання повноваженнями та комерційним підкупом (зокрема, Д. О. Кононов, 2016 р.);

- обґрунтування необхідності закріплення статті «Корупційний злочин» в Загальній частині КК РФ (зокрема, О. В. Воробйов, 2016 р.), кримінологічної характеристики корупційної злочинності у сфері місцевого самоврядування та її попередження (зокрема, Г. М. Аглямова, 2016 р.), корупціології злочину та покарання (зокрема, О. Є. Румянцева, 2017 р.).

У порівняльно-правовому аспекті питання протидії корупції в РФ досліджувалися насамперед у контексті кримінології з огляду на європейський досвід або щодо окремих корупційних злочинів. Наприклад, С. С. Стефанишин у своїй дисертації «Попередження корупційних злочинів у зарубіжних країнах» (2005 р.) пропонував, зважаючи на позитивний зарубіжний досвід, встановити дозвільний порядок для працевлаштування держслужбовців, які пішли на пенсію з високих посад, у приватному секторі чи під час заняття комерційною діяльністю, якщо вони мали відношення до цих сфер під час державної служби (ФРН), або взагалі встановити заборону

для держслужбовців після їх відставки певний період займати відповідну посаду чи займатися певною діяльністю в компаніях чи на підприємствах, які вони контролювали, чи навіть взагалі заборонити займати керівні посади у державних чи приватних компаніях (Франція) [17].

Водночас К.О. Краснова у монографії «Кримінальна політика Європейського Союзу в сфері протидії корупції» (2015 р.) проаналізувала положення міжнародних конвенцій, установчих договорів, регламентів, директив ЄС, норми кримінальних кодексів держав – членів ЄС, матеріали Європейської Комісії, Європолу, Євроюсту, Європейського суду з прав людини, а також навела приклади корупційних злочинів за матеріалами зарубіжних засобів масової інформації [18]. Також низка інших російських науковців досліджувала в порівняльно-правовому аспекті питання кримінальної відповідальності за зловживання посадовими повноваженнями в РФ та ФРН (зокрема, Т.М. Сулейманов, 2016 р.) [19], а також у Франції (зокрема, Ю.М. Румянцева, 2018 р.) [20], питання боротьби з корупцією в Китаї (зокрема, Л.Н. Смірнова, 2014 р.) [21].

Певні наукові дослідження з питань антикорупційної тематики, а також кримінальної відповідальності та запобігання корупційним кримінальним правопорушенням проводили вчені-криміналісти з інших пострадянських республік та держав СНД, зокрема Республіки Білорусь, де розглядалися питання кримінологічної характеристики та попередження хабарництва (зокрема, А.М. Клим, 2013 р.) [22], протидії корупції (зокрема, Г.А. Василевич, 2018 р.) [23], а також практики з кримінальних справ про корупційні злочини (А.В. Конюк, В.В. Лосев) [24]; Киргизької Республіки, де досліджувалася кримінальна відповідальність за хабарництво (Н.Н. Сулайманова, 2002 р.) [25]; Республіки Таджикистан, де також аналізувалися питання кримінально-правової протидії хабарництву (В. Нуралізода, 2019 р.) [26].

Не можна не оминати увагою монографію за редакцією І.С. Власова «Кримінально-правові заходи щодо протидії корупції за кордоном: порівняльно-правове дослідження» (2014 р.) [27], в якій у компаративному аспекті проаналізовано антикорупційне законодавство зарубіжних держав, поняття корупції, види корупційних злочинів, особливості кримінальної відповідальності юридичних осіб, а також питання конфіскації як найбільш дієвого заходу щодо корупційних діянь. Попри беззаперечний позитивний зміст цієї роботи, відзначимо окремі дискусійні моменти щодо її форми та змісту (зокрема, йдеться про рік видання, який не охоплює останні нормотворчі тенденції законодавців світу, обмеженість кола аналізованих країн, фрагментарність висвітлення матеріалу в кримінально-правовому аспекті, відсутність положень про кримінологічну характеристику корупційних злочинів і запобігання їм, неналежне використання матеріалів правозастосовної практики, описовий характер тексту, відсутність формулювання ґрунтовних висновків).

У межах статті ми не намагалися охопити увагою всі актуальні праці як з порівняльного кримінального права, так і з питань кримінальної відповідальності та запобігання корупційним кримінальним правопорушенням, оскільки таких праць виявиться сотні й навіть тисячі, а їх автори мешкають у різних державах, на різних континентах і публікуються різними мовами. Крім того, слід враховувати політичні, економічні, регіональні, релігійні, традиційні та інші фактори, що впли-

вають на тематику, напрями й змістовне наповнення наукових досліджень. Наприклад, індійські вчені-криміналісти (зокрема, Радж Кумар, 2011 р.) [28] намагаються поєднувати у своїх працях теоретичні та практичні аспекти суспільного впливу на корупцію, аналізують її в контексті порушення прав людини й громадянина, виробляють необхідні інституції, які здатні забезпечити здійснення прав і свобод крізь призму суспільних послуг без корупційного впливу. Монгольські дослідники (зокрема, Даваажав Бат-Улзій, 2017 р.) [29] зосереджуються на питаннях шляхів і способів кримінологічного забезпечення попередження корупційної злочинності, виробленні рекомендацій щодо вдосконалення правових основ боротьби з корупцією.

Все це у черговий раз підтверджує складнощі в уявленні про стан і концептуальні підходи до дослідження кримінальної відповідальності й запобігання корупційним кримінальним правопорушенням в іноземних державах.

Висновки. На підставі викладених вище положень слід зробити такі висновки та зазначити перспективи подальших розробок у цьому науковому напрямі.

1) Зasadничі принципи щодо питань кримінальної відповідальності й запобігання корупційним кримінальним правопорушенням були сформульовані в працях видатних зарубіжних мислителів, філософів, економістів та правників, зокрема Аристотеля, Платона, Цицерона, Юстиніана, Дж. Локка, Г. Гегеля, І. Канта, К. Маркса, Ф. Енгельса, де центральне місце відводилося питанням непорушності та захисту власності як свободи та права людини. У подальшому активізація досліджень з антикорупційної тематики спостерігається на початку ХХ ст. у працях Г. Форда, Р. Брукса, Ч. Хайенса, Ч. Джонса, Р. Мічелса та Дж. Тіфтса та інших вчених, де акценти робилися насамперед на природі політичної корупції. Розвиток наукових пошуків щодо проблем протидії та запобігання корупційним проявам продовжувався у 50–70-х рр. ХХ ст. у працях Г. Вілсона, Дж.С. Найя, С. Роуз-Аккерман та інших дослідників, які надали морально-екзистенціальні оцінки корупційних проявів, створили моделі суспільного впливу на корупцію та спрогнозували її небезпечні наслідки. У 90-х рр. ХХ ст. найбільше поширення отримують економічні інтерпретації корупційних проявів (Д. Трайсман, Ф. Шнайдер, Д. Енст, С. Вай та інші науковці).

2) У сучасній юридичній літературі провідних демократичних держав світу (ФРН, Франції, Італії, Великої Британії, Канади, США, Японії тощо) з проблематики кримінальної відповідальності та запобігання корупційним кримінальним правопорушенням відсутні ґрунтовні наукові розробки в цьому напрямі. Їх формат насамперед репрезентований відповідними аналітичними оглядами або звітами щодо стану запобігання та протидії корупції у світових масштабах (наприклад, “Global Legal Insights”). Водночас існує чимало базових англійських праць з антикорупційної проблематики, авторами яких є Л. Шеллі, Р. Берк, А. Грайкар, Т. Пренцлер, В. Пенг, Т. Сорейда. Також вагомими порівняльно-правовими науковими дослідженнями у галузі кримінального права проводили Д.Дж. Бейкер, К. Галлант, М.Д. Даббера, Р. Краєр, Д. Робінсон, Е. Уілмсхерст, Х. Фріман, Т. Хьорнле, Радж Кумар, Даваажав Бат-Улзій та інші дослідники з країн далекого зарубіжжя.

3) У пострадянських країнах і державах – учасниках СНД найбільш активно питання кримінальної відповідальності

та запобігання корупційним кримінальним правопорушенням, а також протидії корупції розроблялися вченими з РФ (Л.М. Одинцова, А.В. Онуфрієнко, А.Ю. Яковлев, Т.Я. Хабрієва, Р.А. Сабітов, О.О. Адоевська, В.М. Борков, А. М. Багмета, М.О. Підгрушний, Ю.М. Климова, А.С. Иванов, С.Д. Красноусов, В.В. Бичков, Д.О. Кононов, О.В. Воробйов, Г.М. Аглямова та інші вчені), однак такі наукові розробки суттєво не змінили незадовільний стан корупції в Росії. Безпосередньо в порівняльно-правовому аспекті питання протидії корупції в РФ досліджувалися насамперед у працях С.С. Стефанишина, К.О. Краснової, Т.М. Сулейманова, Ю.М. Румянцевой, Л.Н. Смирновой та інших учених. Певні наукові дослідження з питань кримінальної відповідальності та запобігання корупційним кримінальним правопорушенням проводили вчені-криміналісти з інших пострадянських республік та держав СНД, зокрема Республіки Білорусь (А.М. Клим, Г.А. Василевич, А.В. Конюк, В.В. Лосев), Киргизької Республіки (Н.Н. Сулайманова), Республіки Таджикистан (В. Нуралізода).

4) Позитивним досвідом для України у розробках іноземних правників можна вважати такі напрями, як взаємозв'язок корупції з ендемічною злочинністю, економічною кризою, моральним станом суспільства та організаційними факторами; формування системи винагород та шляхів зниження рівня корупції через систему освіти, культури, прозорого надання суспільних послуг і громадського контролю; кримінально-правові аспекти спонсорства; вироблення ефективних економічних підходів у протидії корупційним проявам і недопущення при цьому «фасадної стратегії»; спеціальні суб'єкти злочинів корупційного спрямування; відповідальність за корупційні кримінальні правопорушення під час проведення виборів і професійних спортивних змагань; уточнення переліку корупційних діянь у приватному секторі; остаточне вирішення дискусії щодо закріплення статті «Корупційний злочин (Корупційне кримінальне правопорушення)» та переліку основних і додаткових покарань за їх вчинення (зокрема, щодо встановлення специфічних заборон); особливості кримінальної відповідальності юридичних осіб тощо. Серед негативних рис у працях зарубіжних науковців у контексті розглядуваної нами проблематики можна виділити великий масив антикорупційних праць, що важко класифікувати; труднощі перекладу; неврахування останніх змін до національних кримінальних законодавств різних країн; обмеженість кола аналізованих іноземних держав; неналежне використання матеріалів правозастосовної практики; описовий характер тексту; відсутність ґрунтовних висновків в окремих працях; існування різноманітних політичних, економічних, регіональних, релігійних, традиційних та інших факторів, що впливають на тематику, напрями й змістове наповнення наукових досліджень.

Література:

1. Индекс сприйняття корупції – 2018 / Трансперенсі Інтернешнл Україна. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2018> (дата звернення: 04.11.2019).
2. Кашепов В.П., Голованова Н.А., Гравина А.А. и др Криминализация и декриминализация как формы преобразования уголовного законодательства : монография. Москва : Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ ; ООО «Юридическая фирма КОНТРАКТ», 2018. 280 с.
3. Ford H.J. Municipal corruption. *Political Science Quarterly*. 1904. Vol. 19. No. 4. P. 673–686.

4. Brooks R.C. The nature of political corruption. *Political Science Quarterly*. 1909. Vol. 24. No. 1. P. 1–22.
5. Brooks R.C. Corruption in American politics and life. New York : Dodd, Mead & Co, 1910. 304 p.
6. Рогозин Д.В. Обзор публикаций о коррупции. *Отечественные записки*. 2012. № 2. URL: <https://magazines.gorky.media/oz/2012/2/obzor-publikaczij-o-korruptcii.html> (дата звернення: 05.11.2019).
7. Wilson H.H. Congress: Corruption and compromise. New York : Rinehart, 1951. 337 p.
8. Bribery & Corruption laws and Regulations 2019. Covers law in 24 chapters. Published: 04/12/2018. Global Legal Insights. URL: <https://www.globallegalinsights.com/practice-areas/bribery-and-corruption-laws-and-regulations/united-arab-emirates> (дата звернення: 07.11.2019).
9. Shelley L. Organized Crime and Corruption in Georgia. 1st ed. Book. US : Washington, American University, Routledge, 2007. 144 p.
10. Burke R.J. (ed.) Research Companion to Corruption in Organizations (New Horizons in Management). Massachusetts; Edward Elgar Publishing Limited, 2009. 310 p.
11. Graycar A., Prenzler T. Understanding and Preventing Corruption. New York : Palgrave Pivot, 2013. 161 p.
12. Peng W. The Chinese Mafia: Organized Crime, Corruption, and Extra-legal Protection. Oxford University Press, 2017. 254 p.
13. Basic Anti-Corruption Concepts. A Training Manual. 2nd Edition. Council of Europe, 2015. 154 p.
14. Soreide T. Corruption and Criminal Justice: Bridging Economic and Legal Perspectives. Edward Elgar Publishing, 2016. 288 p.
15. Россия опустилась на 138 место в Индексе Transparency о восприятии коррупции (10:09, 29 января 2019). URL: <https://www.novayagazeta.ru/news/2019/01/29/148760-rossiya-opustilas-na-138-mesto-v-indekse-transparency-o-vospriyatii-korruptsii> (дата обращения: 10.11.2019).
16. Савюк Л.К. Феномен преступности коррупционной направленности в зеркале судебной статистики. *Уголовное право и современность* : сборник научных статей. Вып. 5. Москва : Проспект, 2014. С. 130–153. URL: <https://publications.hse.ru/chapters/141228030> (дата обращения: 04.08.2019).
17. Стефанишин С.С. Предупреждение коррупционных преступлений в зарубежных странах : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Москва, 2005. 27 с.
18. Краснова К.А. Уголовная политика Европейского Союза в сфере противодействия коррупции : монография. Москва : Проспект, 2015. 96 с.
19. Сулейманов Т.М. Ответственность за злоупотребление должностными полномочиями по уголовному праву России и Германии (уголовно-правовой и криминологический анализ) : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 ; Российский Университет Дружбы Народов. Москва, 2016. 189 с.
20. Румянцева Ю.Н. Злоупотребление должностными полномочиями в России и Франции (сравнительно-правовое исследование) : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Калининград, 2018. 24 с.
21. Смирнова Л.Н. Борьба с коррупцией в КНР: международный опыт и особая китайская модель : дисс. ... канд. полит. наук : спец. 23.00.02 ; ИДВ РАН. Москва, 2014. 210 с.
22. Клим А.М. Взятничество: криминологическая характеристика и предупреждение : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Минск, 2013. 25 с.
23. Василевич Г.А. Актуальные направления противодействия коррупции в Республике Беларусь на современном этапе : монография. Минск : Беларуская навука, 2018. 200 с.
24. Конюк А.В., Лосев В.В. Прокурорско-судебная практика по уголовным делам о коррупционных и других преступлениях против интересов службы : практическое пособие. Минск : Академия управления при Президенте РБ, 2018. 334 с.

25. Сулайманова Н.Н. Уголовная ответственность за взяточничество по законодательству Киргизской Республики : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 ; Кыргызско-Российский славянский университет. Бишкек, 2002. 145 с.
26. Нурализода В. Уголовная ответственность за взяточничество в Республике Таджикистан : автореф. дисс. ... докт. наук : спец. 12.00.08. Москва, 2019. 31 с.
27. Власов И.С., Голованова Н.А., Меньших А.А. и др. Уголовно-правовые меры по противодействию коррупции за рубежом: сравнительно-правовое исследование. Москва : Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ, 2014. 432 с.
28. Kumar R. Corruption and Human Rights in India. Comparative Perspectives on Transparency and Good Governance. Oxford University Press, 2011. 234 p.
29. Бат-Улзий Д. Предупреждение коррупционной преступности в Монголии : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 ; Московский университет МВД России имени В.Я. Кикотя. Москва, 2017. 25 с.

Borovyk A. Research of criminal liability issues for corruption criminal offenses and their prevention

Summary. The article defines the state of scientific investigation of criminal responsibility issues and prevention of corruption offenses abroad (including in the comparative-legal aspect) in order to create a general idea of the content and directions of scientific developments by foreign experts on this subject and to evaluate the possibilities of use in Ukraine of analyzed positive foreign experience. It was found that the fundamental principles of criminal responsibility and the prevention of corruption are set out in the writings of eminent foreign thinkers, philosophers, economists and legal practitioners of the past centuries, where the center was devoted to the issues of inviolability and protection

of property rights. Further intensification of research on anti-corruption topics is observed in the early twentieth century, where the emphasis was primarily on the nature of political corruption. The development of scientific research on the problems of combating and preventing corruption continued in the 50–70's of the twentieth century, where a moral and existential evaluation of corruption manifestations was carried out, a model of social impact on corruption was created and its dangerous consequences were predicted. In the 90's of the twentieth century in the writings of scholars the economic interpretations of corruption manifestations are most widely used.

In the modern legal literature of the leading democratic states of the world on the problem of criminal responsibility and prevention of corruption criminal offense there are no substantial workings in this direction. Their format is primarily represented by relevant analytical reviews or reports on the state of prevention and counteraction of corruption on a global scale (for example, "Global Legal Insights"). Along with this, there are many basic English-language works on anti-corruption issues. In the post-Soviet countries and the CIS member states, the most active issue of criminal responsibility and prevention of corruption criminal offenses, as well as the fight against corruption, were developed by scientists from the Russian Federation, as well as the Republic of Belarus, the Kyrgyz Republic, the Republic of Tajikistan. On the basis of the study of positive foreign experience the directions that will be relevant for Ukraine were highlighted. Along with this, the negative characteristics that are present in the writings of foreign scientists are noted.

Key words: corruption, corruption crimes, corruption criminal offenses, criminal responsibility, prevention, comparative-legal research, foreign countries, state of scientific development.